

boeken.

DeMorgen. WOENSDAG 09/09/2015

Paul Verhaeghe

**'NEE,
AUTORITEIT
IS GEEN
VIES WOORD'**



'De toekomst is niet aan leiders als De Wever'

Zijn hart klopt nog links, de maatschappijkritiek klinkt nog even fel. Toch heeft Paul Verhaeghe de somberte van *Identiteit* in opvolger *Autoriteit* weten te verdrijven met een flinke scheut optimisme.

'We staan op een kantelpunt. Mei '68 is ook klein begonnen.'

BART EECKHOUT

Sinds hij in *Identiteit* (2012) een verband legde tussen het toenemende aantal psychische kwalen en de ongebreidelde drang naar groei en winst van wat hij het 'neoliberalisme' noemt, is Verhaeghe behalve een bestsellerauteur ook 'die professor van links'. Voor een professor van links is het niet vanzelfsprekend om een nieuw boek te wijden aan 'autoriteit'. Hoort links autoriteit niet te wantrouwen?

Nuance, stelt Verhaeghe. Dat de patriarchale autoriteit afgebrokkeld is, is een goede zaak. Maar een samenleving heeft wel autoriteit nodig, beseft hij nu. "Toen ik aan de unief kwam, was mei '68 net gepasseerd, maar de geest leefde er nog wel sterk door. Autoriteit was een vies woord. Pas achteraf besepte ik dat we ons eigenlijk enkel verzetten tegen een bepaalde patriarchale, ja zelfs paternalistische invulling van autoriteit. Terecht."

Neen, Paul Verhaeghe gaat dus

niet meeroepen in het modieus conservatieve kooftje dat mei '68 de bron is van alle westerse maatschappelijke problemen. "Als je goed luistert naar die kreten, hoor je alleen maar een nostalgisch verlangen naar die klassieke, patriarchale vorm van autoriteit van één leider met één volk. We hebben behoefte aan autoriteit, maar dan wel in een andere vorm. Autoriteit, betoogt Hannah Arendt, dient om de intermenselijke verhoudingen te structureren binnen een samenleving. Het is een correctie op het recht van de sterkste."

Door alle vormen van autoriteit verdacht te maken, is in de periode na mei '68 het kind met het badwater weggegooid?

"Mei '68 staat niet op zichzelf. Het is een soort eindpunt van een evolutie die al is ingezet in de verlichting. We hebben mei '68 nodig gehad om te kunnen evolueren naar een andere

invulling van autoriteit. Dat brengt risico's met zich mee. Als die nieuwe invulling er niet komt, vult de brutale macht de leemte in."

Door gebrek aan een groter ethisch kader gaan 'autoriteiten' zich concentreren op de micro-moraal van precieze voorschriften van wat wel en vooral niet mag. Kijk naar het GAS-boetesysteem.

"Zonder autoriteit is er enkel nog regelgeving en machtsuitoefening. Hoe minder autoriteit, hoe meer regels je nodig hebt. Want hoe minder autoriteit, hoe minder vertrouwen. Autoriteit functioneert op basis van vrijwillige onderwerping aan een algemeen aanvaarde opvatting. Als dat kader wegvalt, rest enkel nog het verbodsregeltje.

"Autoriteit raakt zo gecommercialiseerd. Van ouderschap tot bedrijfsleiding: het antwoord op de vraag 'Doe ik het goed?' is lucratieve business geworden." →



▶ Paul Verhaeghe: 'We hebben het beter dan in de negentiende of twintigste eeuw. Maar we hebben het minder goed dan in 2000. Dat baart me zorgen.'
© WOUTER VAN VOOREN

Vele mensen wantrouwen alle instituten met autoriteit. Tegelijk verlangen ze naar een charismatisch, autoritair leiderschap.

“Mensen verlangen naar zekerheid en vertrouwen. In normale omstandigheden delen wij een bepaalde autoriteit, omdat we samen geloven in iets gemeenschappelijks dat buiten ons staat en dat ervoor zorgt dat we ons onderling op een bepaalde manier gaan verhouden. Het patriarchaat, vaak met religieuze inslag, heeft lange tijd gefunctioneerd als die externe autoriteit. Dat is weg, en in eerste instantie wordt die leemte ingevuld door pure macht. Dus vertrouwen ik je maar als wij een contract hebben. Dat model is gebaseerd op wantrouwen.

“De uitweg is dat we een nieuwe grond voor autoriteit installeren. In mijn idee is dat ‘de groep’. Meer mensen dan ooit in onze samenleving

zijn hoger opgeleid. Informatie, kennis, expertise zijn geen privilege meer. Ze worden gedeeld. Door het internet kunnen we gemakkelijk connecties maken met anderen.

“Toen Kant verlichting definieerde als een ontsnapping uit de eigen onwetendheid was nog 80 procent van de mensen in Europa analfabeet. In zo'n samenleving is het erg moeilijk om autoriteit bij het collectief te leggen. Vandaag kan het wel.”

Wantrouwen hangt samen met mondigheid. Dat is niet per se negatief.

“In het patriarchale model is trouw een cruciaal concept. Van de leuze van de SS – *Meine Ehre heisst Treue* – tot de eeuwige trouw in het katholieke huwelijk, of het trouwe stemgedrag van het kiezerskorps. Trouw kan al snel een ander woord voor medeplichtigheid worden. Het is de

omerta van de maffia, niet toevallig bij uitstek een patriarchaal gestructureerde organisatie. Vanuit trouw werd misbruik in het gezin of in de kerk verzwegen. Trouw aan de hiërarchie was belangrijker dan het welzijn van de groep. Tegenover die gelofte van trouw is wantrouwen gerechtvaardigd.”

De plaats van de gedweeë burger is ingenomen door het individu, dat zich moeilijk in een gemeenschap laat inpassen.

“Met individualisering is op zich niets mis. Meer autonomie voor het individu is de grote maatschappelijke verwezenlijking van de tweede helft van de vorige eeuw. Het patriarchaat is een erg dwingende vorm van gemeenschapsvorming. Het heeft vele mensen beschadigd en beknot, maar het had wel het voordeel van de duidelijkheid. Nu ontbreekt het ons

aan zo'n nieuw, bindend element. Het individu komt gelijk te staan met de overlever, de winnaar.

“Toch was het afbreken van het patriarchaat van fundamenteel belang. Zonder het doorbreken van trouw is er geen WikiLeaks of Luxleaks nodig. Gezagsdragers die hun macht misbruiken, weten dat de kans erg groot geworden is dat ze niet zomaar meer weggkomen. Getuigen zwijgen niet langer, en het internet opent kanalen om ruchtbaarheid te geven aan de kritiek. Die transparantie leidt tot een nieuwe vorm van sociale controle.”

U gebruikt de beladen term Big Brother, in de orwelliaanse zin van het woord.

“Toch niet. Bij Orwell was Big Brother de incarnatie van de dictator. Autoriteit functioneert ten dele op basis van angst: hou je stil, of je gaat



► Ouders voeden hun kinderen niet meer alleen op, stelt Verhaeghe. ‘Opvoeding is een taak van de ouders, maar evengoed van de groep.’ © WERRY CRONE

Toch is de Belg in internationale rangschikkingen nog altijd bij de gelukkigsten ter wereld.

“We zitten bij de betere helft. Maar ook wij zitten op een hellend vlak. We moeten goed beseffen wat er te gebeuren staat als we de kant op gaan van andere landen, met grotere ongelijkheid.”

Is dat ‘neoliberalisme’ geen gemakkelijk passe-partout als verklaring voor alle psychosociale problemen?

“Mijn critici verwijten me dat ik het neoliberalisme te veel als een containerbegrip gebruik, zonder precies te definiëren wat ik ermee bedoel. Ik wilde vooral de patiënt weer in de samenleving plaatsen.

“Therapie is vandaag sterk geïndividualiseerd. Het is het kind dat een gedragsprobleem heeft, het is de vrouw die een depressie heeft, de werknemer die een burn-out heeft... En de therapeut moet het maar oplossen, het liefst met medicamenten. Het lijkt wel alsof we garagehouders zijn geworden, waar je af en toe mensen voor een groot onderhoud kunt inleveren om ze opgelapt weer te doen functioneren. Dat wil ik doorbreken. Je kunt de toename van een bepaald type psychische problemen niet los zien van de samenleving.”

Nochtans is de neiging om mensen individueel psychisch te labelen groter dan ooit.

“*Mental disorders are brain disorders*”, stelt het Amerikaanse National Institute of Mental Health. Die strekking staat nog altijd sterk. Het zit allemaal in de hersenen en de genen, en het kan verholpen worden met een pilletje. Er is geen enkel bewijs voor die visie.

“Criteria voor mentale stoornissen zijn vaak sociaal bepaald. Waarom? Omdat het nieuwe doel van de behandeling ‘disciplineren’ is, aanpassing aan de sociale norm. Wat is ADHD? Een kind dat niet oplet in de klas en niet kan stilzitten. Zeker zo’n kind heeft problemen en moet geholpen worden. De vraag is alleen wie je nu helpt. Wij zijn het die een probleem hebben met kinderen die niet kunnen stilzitten. Het doel van de therapie is niet zo’n kind beter, gelukkiger maken, wel ervoor zorgen dat dat kind kan stilzitten. En dus schrijven we een pilletje voor.

“Psychologen mogen zich niet in die rol van oplappers laten dwingen. MacIntyre – een oerconservatieve maar interessante moraalfilosoof – schreef eind jaren tachtig al dat de manager en de psycholoog de nieuwe bewakers van de sociale orde zijn.”

U bent zelf ook een beetje zo’n psycholoog-autoriteit geworden.

“Help! Ik probeer daar de betrekke-

‘Veel ouders voelen zich schuldig, terwijl een tikje tegen de luiervan een ongehoorzame tweejarige puberpeuter heus geen drama is’

lijkheid van in te zien. Ik heb me nooit willen identificeren met mijn positie. Maar inderdaad, de dingen die ik zeg worden meer gehoord omdat ik het ben die ze zegt. Dat is de ultieme ironie, natuurlijk, als je dan een boek schrijft met kritiek op klassiek patriarchaal leiderschap.

“(lacht) Het doet me denken aan die scène uit *Life of Brian* van Monty Python, een van mijn lievelingsfilms, waarin Brian tot zijn verbazing merkt dat de straat vol volgelingen staat en hij hen toeroept dat ze allemaal als kritische individuen moeten leren nadenken, en vervolgens de hele straat collectief roept dat ze als individuen moeten nadenken.”

De collectieve invulling van verantwoordelijkheid en leiderschap blijft wel relatief marginaal. De deeleconomie en deliberatieve democratie zijn vooral intellectuele hypes.

“Ik ben daar optimistisch over. Er broeit van alles. Maatschappelijke veranderingen komen altijd van onderuit. Ik pleit niet tegen leiderschap. Biologisch gezien zijn mensen sociale dieren. In een groep is er hiërarchie nodig, of je krijgt anarchie en chaos. Horizontaal leiderschap is dynamischer, het maakt het mogelijk dat leiders van positie wisselen, naargelang van de uitdaging.

“Het wantrouwen in de instellingen is algemeen vaststelbaar. Dat is als status-quo moeilijk houdbaar. De parlementaire democratie schuurt in haar huidige vorm tegen de grenzen van haar houdbaarheid aan. Ofwel leggen we ons maatschappelijk lot in de handen van de zogeheten experts.

‘Kijk naar de spontane hulpacties voor vluchtelingen: mensen maken zich los van de traditionele zuilen om zich weer te kunnen verenigen’

Technocratie is een mooi woord voor totalitarisme: niets mag nog betwijfeld worden. Ofwel geven we vertrouwen aan onze medeburgers.”

Zijn we niet naïef om te denken dat het burgerinitiatief de wereld zal redden?

“Mei ’68 is ook klein begonnen. Ook toen is vanuit een marge – studenten – een omwentelende beweging in gang gezet. En ook toen werd die beweging van bovenuit geridiculiseerd en gesaboteerd. Die beweging is vervolgens gerecupereerd door een economisch model, waardoor individualisme gereduceerd is tot ieder voor zich.”

We kunnen nog tien keer delen tot het nieuwe bezitten verklaren. Tot er een dumpwinkel in Gent opent, en mensen zich bewusteloos consumeren.

“En toch is er een nieuwe bewustwording bezig. Elke vooruitgang lokt tegenreactie uit. Een zwarte president in het Witte Huis heeft het racisme in de VS verhevigd, toch is het vooruitgang. De deeleconomie is vooruitgang tegenover het nog dominante Ryanair-model. Ik ben optimistisch maar niet naïef: ofwel evolueert onze maatschappij naar een nieuwe, meer horizontale autoriteit, als nieuwe vormgeving van onze democratie. Ofwel gaan we ons nog meer moeten onderwerpen aan pure macht van het geld.

“Mensen gaan voorbij de angst. Er leeft bij velen een verontwaardiging die geboren is uit de nood aan verbondenheid. Kijk naar de spontane hulpacties voor vluchtelingen, tegen de koudwatervrees van de politiek in. Mensen maken zich los van de traditionele zuilen om zich weer te kunnen verenigen.

“Waarom werken de zuilen niet meer? Omdat ze piramidiaal gestructureerd zijn. Je ziet dat ook in de klassieke partijen. Bruno Tobback (sp.a) bleef vasthouden aan de oude hiërarchische structuur met een leider in Brussel die zijn bevelen kon doorblaffen in de commandostructuur. Dat is zijn ondergang geworden. Plots stond er een uitdager op met een sterk netwerk aan de basis. John Crombez is een goed voorbeeld van nieuw leiderschap. Hij is de coach, die, afhankelijk van het dossier, partijgenoten naar boven stuwt.”

John Crombez heeft minder macht dan de traditionele Grote Leider, Bart De Wever.

“De Wever maakt handig gebruik van het vacuüm dat ontstaan is door het verdwijnen van autoriteit. Hij doet dat bovendien met een ethisch conservatieve boodschap, waardoor hij ook nog eens een nostalgisch verlangen creëert naar een tijd dat er wel een duidelijke, patriarchale

autoriteit was. Maar dat vacuüm raakt stilaan gevuld.

“Ik denk niet dat de toekomst aan de leiders à la De Wever is. Ik geloof meer in leiderschap bij toerbeurt: een chef krijgt, zoals nu al bij Groen het geval is, maar een beperkt aantal mandaten. Macht corrumpert, of het nu bij een krant, een universitaire vakgroep of een politieke partij is.

“Van alle machtsbastions die zich zullen moeten aanpassen, zal de politiek misschien het laatste zijn dat blijft vechten voor het oude, piramidale model. Maar het is nu al het instituut bij uitstek dat gewantrouwd wordt. De oplossing ligt, net als bij het gezin met opgroeiende kinderen, in deliberatie. Laat alle betrokkenen mee nadenken over oplossingen en de voor en tegens afwegen. Dan zal een beslissing beter gedragen worden, en de autoriteit gerespecteerd. Neem dezelfde beslissing van bovenaf en iedereen fronsst de wenkbrauwen.”

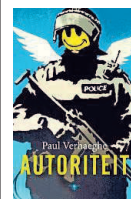
Dat klinkt bijna socratisch: mensen meeleden naar de goede beslissing.

“Ik ben nochtans geen fan van Socrates. Zoals wij hem kennen is hij een uitvindsel van Plato. Socrates delegeert geen verantwoordelijkheid, hij doet de anderen alleen maar inzien dat ze een stel idioten zijn. Dat is niet mijn idee van leiderschap.”

Was u zelf een autoritaire vader?

“Ik ben nooit beschroomd geweest voor autoriteit. Ik was een normale, strenge vader, denk ik. Als mijn kinderen mij vroegen waarom ik iets deed, antwoordde ik: ‘Omdat ik papa ben, en papa’s moeten nu eenmaal sommige dingen doen.’ Zo werk ik ook als prof. Niemand hoeft te naar mijn lessen te komen, maar van wie er is, verwacht ik aandacht. Ik ben behoorlijk streng, durf al eens een groepje buiten te zetten als ze het te bont maken. Dat doe ik zo gemiddeld één keer om de drie jaar, zodat het verhaal zich kan verspreiden in studentenkringen dat Verhaeghe studenten buiten durft te gooien. (lacht) Dat volstaat meestal.”

Paul Verhaeghe gaat op de Boekenbeurs in gesprek met schrijver Yves Petry over identiteit en autoriteit (zondag 1 november, 15 uur). Programma i.s.m. De Morgen.



Paul Verhaeghe, *Autoriteit*, De Bezige Bij, 272 p., 19,90 euro.

naar de hel. De huidige Big Brother heeft de vorm aangenomen van sociale controle, en ook daar komt angst bij kijken. Als je het niet goed doet, dan word je, ook als leidersfiguur, gecorrigeerd door de groep.”

... en aan de virtuele schandpaal gehangen.

“Dat is een risico. De groep is geen idylle. Een groep kan ook een kudde worden, die individuen vertrappelt. De algemene toegang tot nieuwe media heeft de drempel verlaagd om schande te roepen. En dus gebeurt het weleens dat iemand een ongelooflijke stommiteit op het internet gooit en dat er dan felle, massale reactie komt. Als de decaan van een faculteit psychologie (*Willem Elias, VUB, red.*) een Facebook-bericht post dat op een vergelijkende, intimiderende toon over slachtoffers van verkrachting spreekt, dan krijg je miserie. Is die man aan de

schandpaal genageld, of heeft hij er zichzelf aan gehangen met zijn dwaze opmerking?

“De les is dat je een beetje voorzichtig moet omgaan met nieuwe media, zeker? Mijn gevoel is dat onze kinderen wel wijzer met die nieuwe media omgaan dan wij zelf denken of kunnen. Mijn kinderen hebben me leren werken met het internet. (*glimlacht*) Tot daar de patriarchale structuur.”

Van zichzelf is ‘de groep’ stuurloos. Wie leidt een groep naar Het Goede, als er geen leider meer is?

“Autoriteit vanuit een horizontale netwerkstructuur wil niet zeggen dat we elke dag opnieuw samen in een kring gaan zitten om te besluiten wat we nu eens gaan doen. Het is geen model van totale, onveranderlijke egaliteit. Het is juist een model waarin sommigen nu eens met meer autoriteit zullen spreken en handelen, en dan weer anderen, in wisselwerking met de groep.

“Dat is ook voor links best een lastige boodschap. Ook linkse mensen, een groep waartoe ik mezelf reken, blijven hoop stellen in een Nieuw Groot Verhaal. Maar als je blijft vasthangen in de grote verhalen, blijf je steken in de piramide. Die grote verhalen dienen juist om mensen klein te houden. Van katholieken tot communisten komt die verhaalstructuur terug: eerst moet je fel afzien, gehoorzamen en dan komt het paradijs in het hiernamaals, of voor je kinderen.

“Collectieve autoriteit is de keuze voor een kleiner verhaal. Nu al zijn collectieven efficiënt en concreet aan het werk in de samenleving. Hoe gaan we samen onze energievoorziening organiseren? Hoe gaan we onze mobiliteit organiseren? We beslissen daarover niet langer vanuit een ideologisch kader, maar op grond van kennis en voorlichting. En op basis van die informatie zijn we best in staat om samen te beslissen over onze toekomst.”

U pleit ook voor meer autoriteit in de opvoeding. Een keer een tik tegen de billen kan heus niet zoveel kwaad, schrijft u zelfs.

“Ik pleit natuurlijk niet voor een terugkeer van de lijfstraffen. Maar ook daar weer is de verdwijning van autoriteit te ver doorgeschoten. Uit terecht afkeer voor een samenleving die kinderen bijna op een sadistische manier ‘tuchtigt’ met de broeksriem van vader of het liniaal van de meester, is de gedachte ontstaan dat elke aanraking van een kind een mishandeling is of dat opvoeding lukt zonder gezag. Vele ouders voelen zich schuldig, terwijl een tikje tegen de luiervan een ongehoorzame tweejarige puberpeuter heus geen drama is.”

‘THERAPEUTEN ZIJN GARAGEHOUDERS GEWORDEN, WAAR JE AF EN TOE MENSEN INLEVERT VOOR EEN GROOT ONDERHOUD OM ZE OPGELAPT WEER TE DOEN FUNCTIONEREN’

Is de ‘pedagogische tik’ geen bekentenis van machteloosheid vanwege de ouders?

“Een tik kan pedagogisch heel banaal zijn. Kinderen geen verbod durven opleggen bij fout gedrag is veel kwalijker. En vaak voelen ouders zich, door die focus op de tik, zo geremd, dat ze dan op een verkeerd moment, wanneer frustratie en vermoedheid toeslaan, juist te hard slaan of roepen. Dan komt het schuldgevoel in het kwadraat natuurlijk.

“De focus op die zichtbare, fysieke straf verbergt dat er oneindig veel ergere vormen van psychische kindermishandeling en emotionele verwaarlozing bestaan. Ik sta dertig jaar in de klinische praktijk. Ik heb genoeg mensen meegemaakt die getraumatiseerd zijn geraakt door een gezinsverband of hun opvoeding, en een tik tegen de billen is nog nooit de oorzaak van zo’n trauma geweest.”

Ook opvoeding vertrouwt u aan ‘de groep’ toe, liever dan drukbezette ouders te culpabiliseren.

“Dat is toch al de realiteit? Ouders blijven natuurlijk de kern van die groep, maar ze kunnen en moeten er niet alleen voor staan. In vergelijking met 25 jaar geleden brengen ouders veel minder tijd met hun kinderen door dan nu. Je kunt dat wel proberen te compenseren met zogenaamde *quality time*, maar de impact van ouders op kinderen blijft grotendeels bepaald door de kwantitatieve tijd die ze aan hen besteden.

“Kinderen leren nu de bredere wereld sneller kennen: ze worden mee opgevangen door grootouders, ze gaan naar de crèche. Dus ja, wie voedt dan zo’n kind op? De ouders, maar ook de groep. En dan is het goed dat er in die groep eensgezind-

heid bestaat over hoe die opvoeding moet verlopen. Dat ouders ook onderling gaan overleggen over de beste manieren om met opstandige pubers om te gaan. Opnieuw gaat het om het vrij laten circuleren van expertise en informatie.”

Ouders voelen zich wel vaak schuldig omdat ze er te weinig zijn voor hun kinderen.

“We moeten goed beseffen wat het alternatief is: de terugkeer van de vrouw aan de haard. Want we spreken nu wel over ‘ouders’ die er meer voor hun kinderen zouden moeten zijn, maar in de praktijk zullen we dan in de overgrote meerderheid bedoelen dat moeders zich weer meer met de opvoeding moeten bezighouden, zoals het vroeger was.

“De situatie was vroeger verre van ideaal. De gesloten kring van het gezin was een structuur die vaak aanleiding heeft gegeven tot mishandeling of misbruik van de zwakste leden. In een opener structuur verdwijnt die cultuur van het verborgen.”

Nochtans zouden we uit uw boodschap kunnen afleiden dat het vroeger beter was.

“Dat is niet zo. Het was niet beter, en we kunnen sowieso toch niet terug.

“We hebben het nu beter dan in de negentiende of twintigste eeuw. Maar we hebben het wel minder goed dan in 2000. Dat baart me zorgen. Dat is een gevolg van de toegenomen ongelijkheid. Bij toenemende inkomensongelijkheid in een land zie je alle psychosociale gezondheidsindicatoren de negatieve richting uit gaan. Dat is niet de boodschap van een linkse professor. Dat is de conclusie van onderzoek van de OESO en het IMF.” →

